

Бернар ДЮПІР

ЕТИКА СІМ'Ї І ТОТАЛІТАРИЗМ

Досвід східноєвропейських країн

Кілька років тому архієпископ брюссельський кардинал Данеельс виголосив: “На початку існування Церкви героями віри були мученики, потім монахи, сьогодні – це християнські родини”.

Сьогодні й повсюди християнські родини справді стали героями віри.

Після століть відносної стабільності великі пертурбації та певний розпад моральних і духовних цінностей похитнули суспільство і вдарили з усієї сили по родинах Західної Європи і Північної Америки.

Потім, поширювані грандіозною експансією світової медіа-мережі, бурхливі та руйнівні хвилі накиннулися і на традиційні суспільні та родинні структури країн Третього світу, Латинської Америки, Африки та Азії.

Але яке сьогодні становище у суспільствах і родинах “Другого світу”, тих країн, що упродовж 75 років у колишньому Радянському Союзі і 45 років у країнах Центральної Європи жили під владою тоталітарного комуністичного режиму?

Спробуємо спочатку відповісти на три запитання.

1) У яку спільну ідеологічну та культурну “купіль” були занурені всі родини країн Східної Європи?

2) У який спосіб християнські родини, відповідно до власних специфічних традицій (православних, католицьких або протестантських), могли чинити опір інтенсивному психологічному впливові, під яким вони перебували?

3) Яким чином сьогодні християнські родини виявляють зразкову волю і силу у справі відновлення своїх церков і суспільств?

1) Спільна ідеологічна і культурна “купіль”

Із грецької мови, як відомо, слово “baptizein” – “хрестити” буквально перекладається як “поринати”. Христос використовував це слово на означення того, що хрещення – купіль духовного

відродження. Однак, ми знаємо, що не властивість води, а милість Божа робить нас “новою людиною”.

Теоретики марксизму, власне, Маркс і Енгельс, потім практики – Ленін і Сталін повірили, що досить змінити воду в купелі й виникне “нова людина”.

Отже, першою метою для них була не перебудова сердець, а зміна структур, починаючи з найпершої і найфундаментальнішої для будь-якого суспільства, – з родини.

Через два місяці після Жовтневої революції 1917 року першим законодавчим кодексом, опублікованим новим режимом, був “Сімейний кодекс”. Дозволяючи вільний союз, розлучення, гомосексуалізм та аборт, цей кодекс започатковував систематичне знищення родини, яку Бухарін називав “небезпечним оплотом усіх мерзот старого режиму”.

Через двадцять років, у 1936, Сталін змушений був ефектно відступити, оскільки наслідки падіння народжуваності, аморальність та злочинність були катастрофічними. Людські жертви, спричинені революцією, потім Другою світовою війною, посилили нову політику на користь родини, яка, за словами Сталіна, ставала “базовим осередком нового суспільства”. Матері багатодітних сімей почали отримувати грошову допомогу, відпустки для догляду за дітьми, а також медалі “Мати-героїня”.

До падіння комунізму, в СРСР, а потім у псевдонародних “демократіях”, політика відносно сім’ї змушена була хитатися між двома важко узгоджуваними імперативами: ідеологічними принципами і соціальною, національною та економічною необхідностями.

Хоч би якими різними були сільські або міські родини, родини російські, угорські, грузинські, естонські, узбецькі, польські, вірменські, румунські та ін., усі вони перебували в одній ідеологічній, економічній та культурній купелі. Значно більше, ніж ідеологічний та культурний тиск, впливали, відчутно однакові у всій гігантській комуністичній імперії, матеріальні умови повсякденного життя, вражаючи більшість родин.

Ці умови повсякденного життя аж ніяк не можна порівняти з умовами західноєвропейських родин. Комунальні квартири, часто недостатній комфорт, ненадійне постачання, нерегулярний розклад роботи, розколоті сім’ї, самотні матері, покинуті діти, – повсюдні випадки. Як розповісти про “гуртожитки”, де кілька сімей були змушені ділити одне помешкання, з усією тісністю та наслідками ворожого співіснування і звідси – відсутністю інтимності?

І все ж, незважаючи на складні умови повсякденного життя, сім'я залишалася для багатьох громадян країн Східної Європи, останнім острівцем, ще не повністю затопленим паводком "комунізації". Саме в родині громадянин, починаючи з дитинства, знаходив щось відмінне від уніфікації, яку зустрічав скрізь: у школі, в молодіжних організаціях, на роботі, під час відпочинку, в політичному і соціальному житті, де все було ані світським, ані нейтральним, але "понадконфесійним", тобто, єдино комуністичним.

Та, якщо режиму і не вдалося створити "нову сім'ю" комуністичного типу, він, однак, спричинив величезні й глибокі спустошення у багатьох родинах.

2) Опір християнських родин

Серед сімей східноєвропейських країн, які чинили опір не лише "комунізації", але й нищенню, християнські родини стали справжніми "героями віри". Саме вони переважно і забезпечили виживання та розповсюдження віри в період, коли церкви були практично безправними.

Брутальні пропагандистські атаки і, особливо, каральні заходи проти батьків підтверджували важливість, що надавалась політичними діячами християнській родині як непримиренному осередковій опору "комунізації" суспільства. Так, наприклад, Іллічов писав у 1964 році: "Факти стверджують: саме родина є головним вогнищем підтримки релігійного духу. Ми не можемо допустити, щоб сліпі та темні люди виховували дітей на власний розсуд і спотворювали їх".

Відповідно, у законодавство ввели найогиднішу форму репресій проти християнських родин: позбавлення батьківських прав. Стаття 59 Кодексу 1968 року передбачала цю санкцію, "якщо батьки зловживають своїми правами, здійснюючи шкідливий вплив на дітей своєю аморальною або асоціальною поведінкою". Стаття уточнювала, якою має бути "показова моральна та соціальна поведінка": "Родина засновується на принципах комуністичної моралі та остаточній відмові від шкідливих пережитків минулого в родинних зв'язках".

Нова радянська Конституція 1977 р., проголосивши (стаття 25), що існує "лише одна система на службі комуністичного виховання", змушувала всіх громадян – і не лише членів партії – брати участь у будівництві суспільства без Бога, за відмову передбачалися каральні санкції.

Ці санкції, справжній дамоклів меч над усіма християнськими родинами, на щастя, використовувалися не скрізь. Вони немилосердно здійснювалися в Албанії і подекуди, особливо проти родин баптистів, у СРСР та Румунії. Дітей, відірваних від батьків, відправляли у “школи-інтернати”, де, незважаючи на ранній вік, багато з них ставали хоробрими та достойними наслідування “захисниками віри”.

Розглянемо далі, як християнські родини відповідно до своїх релігійних традицій, православних, католицьких або протестантських, могли протистояти тому ж таки інтенсивному психологічному впливові.

1) Перша група: родини, що належали церквам візантійської традиції (православним та греко-католицьким). Ми бачимо їх переважно в Росії, в Білорусі, в Україні, в Словаччині, Румунії, Болгарії, Сербії та Македонії.

Сила опору цих родин походила з досвіду минулого їхніх церков. Справді, і під владою візантійських імператорів, і під час османської окупації релігійне життя було практично обмежене у здійсненні літургійного культу, який у Східній Церкві відіграє важливу роль як особливе джерело всього сакрального, катехізисного, богословського та духовного життя. Закриття церков відбувалося драматично, оскільки було неможливим, щоб родини стали “маленькими домашніми церквами”. З одного боку, тому що в східній традиції важко навіть уявити відправлення літургійного культу поза визначеним для цього місцем, без найменших урочистостей, та, з іншого боку, тому що умови проживання, тіснява і страх доносу робили важкою або зовсім неможливою будь-яку маніфестацію релігійного життя в родині. Навіть ікони треба було ховати.

Ходити до церкви було заборонено неповнолітнім аж до 1990 року та ризиковано для дорослих, чия професійна та соціальна кар’єра могла бути скомпрометована. Це пояснювало переважаючу присутність літніх жінок у церквах.

Яким чином існувала Церква, де дозволялося лише відправляти культ, але суворо заборонялося проповідувати Євангеліє, навчати катехізису, займатися доброчинністю?

Частково завдяки непомітній, але ефективній дії “бабів”, бабусь у сірих хустинках, які заповнювали церкви на 90% і яких антирелігійна преса виставляла на посміховисько, Божі іскорки змогли зібратися і відновити полум’я Божої любові в багатьох серцях.

Отже, в сім'ях роль бабусь ("бабушек"), сусідок, годувальниць ("нянек") була визначальною. Відома російська новонавернена Тетяна Горічева висловила це так: "Найважливіший християнський місіонер у нашій країні – це бабуся, "бабушка"... Ми підсміювалися над нашими старенькими, їхніми забобонами та химерами, доки ще не були віруючими. Але згодом, у церкві сила їхньої молитви й розчинення в божественному вражали нас і ми вчилися у цих простих, скромних, "непомітних" жінок".

2) Друга група: родини римської католицької традиції. Ми бачимо їх переважно в Польщі, Литві, Словенії, Хорватії, частково в Білорусі, Словаччині, Чехії, Угорщині та Німеччині. У цих церквах пріоритет надається катехізису, особистій молитві, сакральному життю, так само як і папським "пролонгаціям": рухам, благодійній роботі, пресі тощо. Католицька Церква, скорочена у своєму культурному, літургічному вимірі, наче безкрилий птах. Їй залишалося – що вона й робила – продовжувати своє релігійне життя у підпіллі, в катакомбах.

Католицька сім'я стала тоді тимчасовим наступником Церкви, що включало, коли це можливо, здійснення меси, творення таїнств, навчання катехізису, організацію благодійної роботи і навіть видання і розповсюдження релігійної преси. Тут визначні подвиги католицьких родин Литви повинні бути внесені до "книги рекордів", так само як і подвиги греко-католиків України та Румунії.

3) Третя група: родини, що належать до протестантських церков. Ми бачимо їх переважно в Естонії, Латвії, Німеччині, Чехії, Угорщині та Румунії.

Окрім лютеран, для яких літургічний культ і зв'язок із церквою має певне значення, більшість протестантських родин (євангелісти, баптисти, адвентисти, п'ятидесятники) дуже швидко навчилися жити і чинити опір "самі по собі".

Для більшості з них відсутність храму, місця служби і "zareєстрованої" парафії були головною зброєю духовного опору. Не маючи жодного "молитовного дому", численні сім'ї стали фактично такими "молитовними домами", де "вірні" збиралися одне в одного. Якщо це було неможливо, гурти родин-друзів їхали за місто, в ліси, відлюдні місця, начебто на екскурсію або на пікнік!..

Така мобільність баптистських об'єднань була нестерпною для органів нагляду і часто провокувала репресії, тим більше жорстокі, що сітка "самвидаву" (підпільна преса) викривала це у повному обсязі.

Вплив християн-протестантів особливо поширювався серед простих людей, у місті або в селі. Однак відсутність видимих зв'язків певних груп з офіційними протестантськими церквами, можливо, згодом посприяла розквіту сект, не всі з яких мають зовнішнє походження.

3) Християнські сім'ї сьогодні, сили відновлення

Примусова купіль, в яку занурювали християнські родини з більшою чи меншою інтенсивністю в усіх країнах Східної Європи, не досягла своєї мети. Не тому, що вода в купелі не відповідала прагненням комуністичних лідерів, але тому, що матеріалістичний постулат, за яким нові структури створюють нову людину, був помилковим. У своєму розрахунку вони забули про два параметри, загальні в розумінні будь-якої людської поведінки – свободу і вдячність:

- свободу, тому що навколишнє середовище змінює людина, а не навпаки;
- вдячність, бо саме Бог створив людину і дав їй цю свободу і владу змінювати своє середовище на рай або пекло.

Багато навіть не християнських сімей спромоглися на опір, закликавши природні, універсальні та вічні сили: подружню, материнську, батьківську, синівську любов – основи будь-якої родини.

Християнські сім'ї чинили опір, знаходячи сили у своїй вірі, у вдячності таїнства одруження, у родинній і особистій молитві і, якщо це було можливим, у літургічному культі й таїнствах.

Але що являли собою ці християнські родини, випробування яких стало доказом їхньої стійкості, у суспільствах країн Східної Європи? Як у часи пророків Ізраїлевих, вони були “маленьким залишком” серед поля руїн, ширину якого не треба применшувати, бо хоча комунізм не зміг створити нову родину, він, на жаль, зумів розхитати підвалини родини. Як зауважував православний священник у 80-х роках: “Ми зараз перебуваємо на найнижчому рівні моральності. Наша родина розвалена. По всій Росії лише руїни національної, родинної та духовної спадщини... Чим можна пояснити розпад родини?.. Ну, розпад родини пояснюється тільки відсутністю релігійного виховання. Якщо немає більше релігії, немає більше й любові, і кожен живе, як може, за своїми егоїстичними потребами. За будь-яку ціну намагайтесь дати релігійне виховання дітям... Ведіть ваших дітей до церкви, причащайте їх, і ваші діти викуплять ваші гріхи. Тільки за такої умови відродяться наші родини”.

Сьогодні навіть самі християнські родини не захищені від наслідків “комунізації” свого суспільства. Разом із заново відкритою свободою вади, прикриті попелом брехливого конформізму, знов явилися на світ божий, іноді доповнені певними шкідливими “західними вітрами”. Рідко зустрічаються нерозведені родини. Мало жінок, які не робили по кілька разів аборти. Що вже говорити про алкоголізм, злочинність, порнографію.

Отже, на цьому величезному полі руїн кожна християнська родина прагне стати “мікромайданчиком для реконструкції”. Нині на рівні інституцій та нових структур країн навряд чи можливі якісь серйозні акції, але на рівні родин, парафій, численних асоціацій і місцевих “братств” ініціативи множаться.

Християнські родини придбали за десятиріччя активності та духовного опору сміливість, силу і вміння. Але на цих будівельних реконструкційних майданчиках їм бракує інструментів та матеріалів.

Саме тут християнські родини всього світу можуть і повинні надати допомогу, створивши від родини до родини духовні мости молитви, дружби і родинної взаємодопомоги.

Поряд із дружбою і молитвою є тут й інша невідкладна допомога, можлива вже нині. Наприклад, це лихо абортів, яке для багатьох ідентифікується з контрацепцією. Родини східноєвропейських країн не знають з-поміж інших також і природних методів регуляції народжуваності.

Католики, православні та протестанти радіють змозі розповсюджувати віднині слово Боже, вчення Церкви. Але яким чином євангелізувати родини, якщо, навчаючи принципам подружньої моралі, їм не надають засобів її практичного застосування? І це тоді, коли країни європейського Сходу стають величезним комерційним ринком для всіх фармацевтичних лабораторій.

Численними є й інші сфери, де відновлення зв'язків від родини до родини може мати наслідки, сприятливі також і для західних християн. Бо врешті-решт ці християнські родини чекають не на допомогу, а на обмін.

Справді, християни Заходу, розглядаючи картину християнських родин, що гинуть у країнах європейського Сходу, можуть зробити висновок: “Але й у нас майже те саме!”.

Фактично, з різною метою та з різноманітними підходами, християнські родини всієї сучасної Європи мусять протистояти однаковим проблемам.

Приклад східних братів допомагає нам побачити, що й ми по-своєму переслідувані, нам загрожує задуха і “прихований” розпад сім’ї. А тому їхній приклад духовної активності, який засновується загалом на поглибленні релігійного життя в родині, стає життєдайним для нашої власної, такої ж духовної, боротьби.

Християнські родини Сходу і Заходу можуть стати, попри різні конфесійні належності, незчисленим і міцним “кордоном”, посилюючи трагічно обірвані у плині двох останніх століть зв’язки нової та великої Європи, насичуваної життєдайним соком одвічного спільного духовного коріння.